

DFU, De Forenede Ullvarefabrikker

På det meste hadde DFU-konsernet over tusen ansatte på sine fabrikker rundt om i Norge. Selv om hovedkontoret i en mannsalder lå i Grensen 16 i Oslo, var det fabrikken her på Ålgård som var utgangspunktet. Og det var her et ribbet DFU til slutt måtte kaste inn håndkleet etter en turbulent jappetid. Hvorfor en butikk i Sandnes heter DFU, og hvorfor ÅFK spiller i svart, skal vi komme tilbake til. Men la oss ta det hele fra begynnelsen:

Husmannssønnen fra Hjelmeland

Ole Nielsen ble født på husmannsplassen Ytre Hagen på Hjelmeland i 1827. Han vokste opp i et haugiansk miljø, og læretiden som farger hadde han hos haugianeren Daniel Danielsen i Stavanger. I tillegg til gudfryktighet, la haugianerne vekt på flid og virksomhet. Verdiskaping var en kristenplikt, og da for å bygge samfunnet heller enn til personlig berikelse. Denne ballasten tok Ole Nielsen med seg ut i livet. Han slo seg ned i Sandnes som farger og startet etter hvert med både spinning og veving der. Han giftet seg med Malena Hansdatter Selvig i 1853 og de fikk åtte barn, fire jenter og fire gutter.

Ole og Malena Nielsen. Utsnitt fra et bilde av arbeidstokken ved fabrikken tatt utenfor Storhuset på Ålgård. Det er usikkert når bildet ble tatt, men det er ikke urimelig å anta at året var 1893. Det var året da Ole Nielsen gikk av som bedriftsleder på Ålgård, i en alder av 66 år. Malena var da 65. Se hele bildet senere i artikkelen.

Ole Nielsen, 27.02.1827 – 23.04.1915

Malena Nielsen, 02.08.1828 – 06.02.1915

Ole døde bare et par måneder etter Malena, og de ble begge stedt til hvile på Sandnes kirkegård.

Bilde: Ålgård Rotarys bildearkiv

En hestevandring på Sandnes

Ole Nielsen ble snart en aktet borger i Sandnes, og han var en av tolv menn som dannet stedets første kommunestyre da Sandnes i 1860 ble ladested.

Både bolighus og bedrift lå omtrent midt i det som nå er Langgata, og det var langt til vannkraft. En såkalt hestevandring sørget for at spinnemaskinen gikk, men mekanikken var avhengig av jevn fart. En lunefull hest tvang Ole Nielsen til hyre en gutt til å holde styr på den. En bjelle ble montert ute ved hestevandringen, med en klokkestreng inn til spinneriet slik at hestepasseren kunne varsles om farten var for høy eller for lav. Til fortvilelse for alle involverte, ikke minst gutten, hadde tiltaket liten effekt. Som det står i den gamle boken HISTORIEN OM EN NORSK FABRIK fra 1914: *Han maatte leie hesten. Han klappet den. Han bad og velsignet dyret. Og allikevel vedblev klokken uavladelig at klinge.*

Vei og vann - og mange ullprodusenter

Slik kunne man ikke ha det, så Ole Nielsen begynte å se seg om etter alternative kraftkilder. Til Ålgård var det nettopp laget vei, og der oppe var det en foss som kunne levere jevn kraft. At fossen lå midt i et av landets viktigste sauedistrikter, var heller ingen ulempe. Våren 1870 kjøpte Ole Nielsen fallrettigheten og et stykke land like ved fossen. Han dro til Sverige og kjøpte en brukt Mule Jennyⁱ, en vandrevet spinnemaskin, og før året var omme, var Aalgaards Uldspinderi i gang. Seks ansatte pluss en svensk spinnerimester bodde på loftet i den første fabrikkbygningen, og sørget for at bøndene fikk spunnet ullen sin mot betaling - såkalt leiespinning, en ordning som sendte mang en spinnerokk på loftet.

Ole Nielsens produksjon ble lagt merke til og i HISTORIEN OM EN NORSK FABRIK kan vi lese følgende: *Med forundring saa bygdefolket i Gjesdal fabrikken paa Aalgaard vokse op. Fra først av hadde de holdt Nielsens foretagende for den rene galskap.*ⁱⁱ

Konkurrere eller samarbeide?

Snart ønsket også lokale bønder å prøve seg. Planer ble lagt for et spinneri ved Straumsånå, sør for Ålgård. Ole Nielsen fryktet konkurranse i en tidlig fase og tilbød kompaniskap. Et tilbud som ble akseptert av bøndene bak det planlagte Gjesdal Uldspinderi. I 1874 dannet de et aksjeselskap der Ole Nielsen hadde 50% av aksjene og 50% ble solgt til 60 aksjonere der vi kun skal nevne de ti med størst aksjeportefølje: Ludvig Lima, Reier Knudsen Kluge, Torger Johannessen Edland, Thore Torgersen Edland, Kiddel Sjøiland, Lars Larsen Lima, Fredrik L. Gjesdal, Mattias T. Haaland, Lars O. Sjelset og Søren T. Aalgaard.ⁱⁱⁱ Ole Nielsen hadde fremdeles kontroll og man hadde solid grunnlag for videre vekst. Nå ble det bygget også på Edlandssiden av elva, og i 1875 fikk fabrikken hentet inn en svensk vever og kunne begynne med veving av sengetepper, vadmél og dresstøy på en alminnelig håndstol.^{iv}

Fra stemmen kan vi fremdeles følge faret til den gamle kanalen som skaffet vann til drift av vannhjulet i Veverihagen. Den gikk i kulvert under veien og avsluttet i en oppbygd akvedukt før vannet ble sluppet ned på vannhjulet. Se også bildet under. Bilde: ØT

Det første fabrikkanlegget ved Ålgårdsfossen rundt 1880. Det nærmeste bygget er en tidlig utgave av Stamphuset. Mellom Stamphuset og fabrikkbygningen skimter vi et tilbygg med skråtak. Sannsynligvis var vannhjulet montert her, drevet av vann fra tilførselskanalen vi skimter til høyre. Det lille fossefallet til høyre er ikke selve Ålgårdsfossen, men overskuddsvann fra tilførselskanalen. Bilde: Ålgård Rotarys bildearkiv

Etter hvert forlot man ordningen med leiespinning. Det ble en smule omstendelig å holde styr på hvilket garn som var spunnet av hvilken ull fra hvilken bonde. Fabrikken kjøpte nå ullen, for så å gå ut på markedet ferdige produkter, enten det var garn eller vevde tekstiler. Fremdeles bodde Ole Nielsen på Sandnes, og der gikk han også i gang med veving. Ålgårdfabrikkenes hovedkontor lå i Sandnes til 1881.^v Sønnene ble imidlertid i tur og orden sendt til Ålgård for opplæring, og fra 1878 til 1894^{vi} bodde Ole og Malene i felleshushold med de ugifte arbeiderne.

Bofellesskap på Storahuset

De siste årene bodde de på Storahuset som blir beskrevet slik i HISTORIEN OM EN NORSK FABRIK FRA 1914: - utstyrt med centralopvarming, elektrisk lys, bad, dampkjøkken og en fælles stor spisesal, idet fabrikkene sørget for kostholdet.^{vii} For de unge arbeiderne var følgende regel ufravikelig: *Naar Husets Porte lukkes om Aftenen, har samtlige der boende*

Arbeidere paa givet Signal at forføie sig til Ro. Det tillades ikke efter denne Tid Arbeiderne af forskjelligt Kjøen at opholde sig i Fældesskab paa hverandres Værelser.^{viii}

Jædervadmél og maalstrevertrøyer

I 1887 hadde man kommet godt i gang med produksjon av et vidt spekter av varer og skiftet dermed navn til Aalgaards Uldvarefabrikker. Tekstiler fra Ålgård var populært, selv om de litt nedsettende ble kalt *jædervadmél* og *maalstrevertrøier*. I 1889 bygget man fabrikk på Figgjo. Her var det også vannkraft å utnytte, og man etablerte Figgen Co. med spinneri, trikotasje og veveri. Ole Nielsens yngste sønn, 20 år gamle Thorvald Nielsen, fikk ansvar for å drifte dette anlegget. Den store trebygningen ble imidlertid flammens rov en tidlig novembermorgen i 1904. En petroleumslampe veltet, og flammen fikk tak før man kom til med slukking. Ny og tidsmessig fabrikkbygning sto imidlertid ferdig i 1906.^{ix}

Fra den spede begynnelsen med 6 arbeidere samt en spinnerimester, som alle bodde i den første fabrikkbygningens loftsetasje, var man i 1898 oppe i 246 ansatte. Befolkningen på Ålgård talte da 592 personer.^x

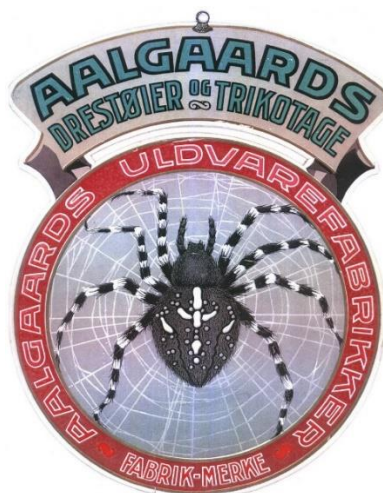
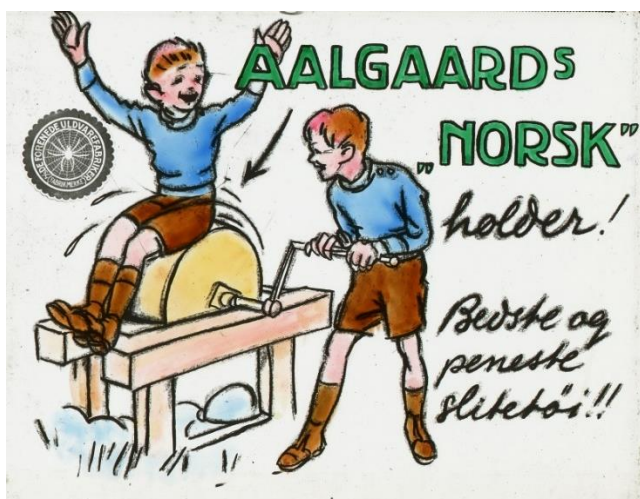
Ole og Malene Nielsen, nummer 5 og 6 foran fra venstre, sammen med gode medarbeidere foran Storahuset. Mange på Ålgård kan finne slektninger på dette bildet som muligens ble tatt i 1893, da Ole Nielsen gikk av. Bilde: Ålgård Rotarys bildearkiv

Staselig brevhode datert 1898. Vi drar kjensel på anlegget på Figgjo slik det var før brannen i 1904. Steinbrua og leilighetsbygget er i bruk den dag i dag. Til høyre ser vi anlegget på Ålgård der vi drar kjensel på Storhuset og Udlahuset. Bilde: Ålgård Rotarys bildearkiv

Fra Figgen, som man skrev før. På grunn av navnelikhet med Figgen Garnforretning i Oslo, gikk man over til Figgjo. I følge Wikipedia da fajansen ble etablert i 1941. Fabrikkbygningen ved elva brant i 1904, så bildet er tatt før den tid. Bilde: Ålgård Rotarys bildearkiv

Slitestyrke og kvalitet til tross, lenge brukte man det lett nedsettende uttrykket jædervadmel om produktene fra Ålgård. Til høyre varemerket som i mange år pyntet produkter, papirer og bygninger, og som fremdeles finnes på bygninger rundt i landet. Begge bilder: Ålgård Rotarys bildearkiv

Samfunnsbygging

Fabrikken må utvilsomt ha gitt overskudd til eierne, men i den nøkterne haugianismens ånd pløyde man også store verdier tilbake til virksomheten og lokalsamfunnet. Samfunnsansvar var hele tiden en integrert del av konsernets policy, og la grunnlaget for så vel skole, idrett, kultur og kirke på Ålgård.

Bruksskolen på Ålgård fikk navnet fordi den hørte til et bruk eller verk. Den sto der bedehuset står i dag. Til høyre skimter vi Storahuset. Bilde: Ålgård Rotarys bildearkiv

Fra 100-årsmarkeringen for Ålgård gamle kirke. Den ble i sin tid hovedsakelig finansiert av fabrikken.^{xi} Eddie Vigedal informerer mens skolekorpset tar pause. Bilde: Øyvind Nagel-Alne

Både på Ålgård og Figgjo ble det til å begynne med praktisert felleshushold, og på Figgjo var det sønnen Thorvald og kona som bestyrte. Ole Nielsen var vant med ordningen fra sin læretid i Stavanger, men slik innkvartering var dessuten nødvendig i startfasen. Plutselig skulle mengder av arbeidskraft skaffes til steder uten annen bebyggelse enn et par gårdsbruk. Dette ble imidlertid raskt endret. Hjulpert av rimelige tomter og byggelån, kunne arbeiderne bygge egne boliger. Langt inn på 1960-tallet kunne ansatte kjøpe sterkt subsidierte tomter av DFU. Eddie Vigesdal forteller at han betalte 115 kroner for sin 1150m² store tomt på Opstad i 1968, noe som ble 10 øre pr. kvadratmeter! Markedspris for kommunale tomter på den tiden var gjerne ti tusen kroner.

Folkekjøkken

Matsservering skjedde etter hvert fra det såkalte *Folkekjøkken*. I følge Store Norske Leksikon var dette serveringssteder som hadde til hensikt å produsere og selge nærende og rimelig mat, gjerne drevet i kommunal regi. Det første Folkekjøkken ble etablert i Trondheim i 1854. På Ålgård var det helt fra starten i 1870 felleshushold som inkluderte både mat og seng. Senere, etter hvert som arbeiderne fikk seg egne boliger, fortsatte servering av middag til de ansatte. Nå under navnet Folkekjøkken. Og selvfølgelig - som så mye annet på Ålgård - i fabrikkens regi. Og til sterkt subsidierte priser. På slutten av 50-tallet kostet en middag på Folkekjøkken 2 kroner, men steg til 2,50 på 60-tallet.

FOLKEKJØKKEN, gnr. 7, bnr. 11. Postadr. Ålgård. Areal 0,5 da. Hovedbygn. oppf. 1892 av bindv. i 1½ etsj., 125 m², i 1. etsj. 3 spisesaler, kjøk., i 2. etsj., 4 rom, bad. Til nåv. eier 1892. — Eier De Forenede Ullvarefabriker, D. F. U., A/S.

Middagskupong funnet blant rusk og rask i Veveriets øvre etasjer. Bilde: ØT

Til venstre: Folkekjøkken i Nilsabakken. Bilde: Norges bebyggelse, 1957

Etter en tid i 2. etasje i Den røde mølle, flyttet Folkekjøkken til Nilsabakken. I 1954 ble Hansine Ravndal rekruttert fra produksjonen på Figgjo til ny leder. Hele huset fikk en kraftig oppgradering med leilighet til Hansine i 2. etasje, og eget VIP-rom ved besøk fra hovedkontoret i Oslo. Maria Skansen, født Vølstad, jobbet på Folkekjøkken fra 1954 til 56, og

husker godt ståheien i forbindelse med disse besøkene. Fabrikken skulle selvfølgelig vise seg fra sin aller beste side, noe som også gjaldt Folkekjøkken.

*Maria V. Skansen og Gunvor S. Nevland med rene gryter.
Til venstre: Hansine ved enden av bordet.
Begge bilder: Maria Skansen*

Også fabrikken på Figgjo fikk middag levert fra Folkekjøkken. Store gryter ble kjørt nedover daglig og middagen ble servert i fabrikkens pauserom.

Det var gjerne ugifte arbeidere som benyttet Folkekjøkken. Klokken 11.00 for ansatte i produksjonen og 12.00 for administrasjonen. I tillegg til ansatte på DFU, ble det også servert middag til politi Gudmund Vadla, som var ungar. Monrad Skretting fra E-verket fikk også servering - fram til han giftet seg.

Familier pleide gjerne å spise hjemme, men hentet middagen på Folkekjøkken. Eddie Vigesdal husker folkekjøkken både fra sitt eget arbeid og da han som ung gutt hentet middagsmat til familien. Med foreldre på Nuppen var han fast kunde.

Med matspann på sykkelstyret

På vei til skolen stakk han innom Folkekjøkken med det treetasjers spannet som fantes i de fleste husstandene på Ålgård. Som så mange andre skoleunger leverte han det på kjøkkenet, og hentet det i matfriminuttet. Da var kjørlene fylt opp med fisk, poteter og grønnsaker, og en suppe eller dessert. Eller kjøttkaker, eller annen sunn og rimelig kost som passet oppi de tre kjørlene som skolebarna hang på sykkelstyret.

Hjemme spiste de middag sammen før de dro tilbake til skole og jobb. Steinsland sørget for å holde styr på både arbeidstid og matpause. Han blåste i fabrikkpipa fire ganger daglig: ved arbeidsdagens begynnelse og slutt, samt i forbindelse med middag.

Fra tiden som salgskonsulent hadde Eddie også med tilreisende kunder å gjøre. Ved etablering av Sømsenter og Boshop ble butikksjefer invitert til Ålgård minst en gang i året. De kom fra butikker fra Mandal i sør til Bodø i nord, for å diskutere omsetning, gjennomgå

planer og for å lære av hverandre. Måltider ble gjerne inntatt på Folkekjøkkenet, med overnatting i Gunnarhuset og Hotell Sverre på Sandnes. Hansine Ravndal styrte Folkekjøkken med myndig hånd til hun gikk av med pensjon på slutten av 70-tallet. Da ble folkekjøkken nedlagt samtidig.

Krigsforberedelser

På slutten av 30-tallet stilte fabrikken lokaler til disposisjon for det frivillige Gjesdalkompaniet. I tillegg til aktiviteter på skytebane og i felt hadde de lager i DFU-garasjen og tørrtrening i Turnhallen.^{xii} Fabrikkens bestyrer på den tiden, Ole Nielsens sønnesønn H. C. Nilssen, var opptatt av forsvarssaken og fabrikken gikk etter hvert til det drastiske skritt å egenhendig bestille to stk. luftvernkanoner. Kompetansen til å betjene dem fantes på stedet, men det lyktes ikke å få kanonene levert i tide til den avgjørende kampen om Ålgård 17. april 1940.^{xiii}

Nils og Hans Nilssens legat

Fremdeles utbetales penger til gode formål fra Nils og Hans Nilssens legat. De to sønnene til Ole Nielsen stiftet hvert sitt legat i 1918 med henholdsvis 30.000 og 10.000 kroner som senere ble slått sammen. Opprinnelig var det et lagat - *hvis renter skal anvendes til bedste for trængende foreldreløse og syke på Aalgaard og Figgjen, og saaledes at mindst 1/3 av renterne tillægges kapitalen* -. Pr 01.01.2017 var legatets kapital kr 790.832,- og målgruppen er i dag humanitære og sosiale prosjekter på Ålgård og Figgjo.

Nils og Hans Nilssens Legat

**Lyser ut legatmidler
inntil kr. 150 000.**

Søknadsfrist 1. mars 2018

*For mer info, se www.gjesdal.kommune.no eller kontakt
Oddbjørn Stangeland, oddbjorn.stangeland@gjesdal.kommune.no*

Ole Nielsens to eldste sønner opprettet legat som fremdeles gir støtte til gode prosjekter. Nils ble etter hvert leder for spinneriet og Hans ledet fargeriet og appreturen. Legg merke til annonsens bakgrunn der vi skimter fossen og Stamphuset. Bilde: skjermbilde fra gb.no

Streik!

Samfunnsbyggende virksomhet til tross, livet ved fabrikkene gikk likevel ikke helt uten gnisninger. Historien kan fortelle om flere arbeidskonflikter. Forsøk på å etablere fagforeninger ble til tider motarbeidet av bedriftsledelsen, og Ivar Øiumshaugen forteller i sin hovedfagsoppgave at den organiserte fagbevegelsen var fraværende i perioden 1921 til 1945.^{xiv} Likevel bygget arbeidere Folkets Hus på Ålgård så tidlig som i 1912^{xv}. Bare arbeiderne i Stavanger var tidligere ute i Rogaland. I 1921 organiserte Landsorganisasjonen (LO) storstreik til støtte for sjøfolkene som hadde fått redusert lønn på grunn av konjunkturedgang. De 120.000 medlemmene i LO fryktet at de sto for tur, og praktisk talt hele medlemsmassen ble tatt ut i streik. Også på Ålgård streiket de ansatte, uorganiserte så vel som organiserte, så arbeidet stanset en tid helt opp. Mandag 30. mai prøvde ledelsen å få gang på produksjonen igjen, men bare 30 av en arbeidsstokk på ca. 250 møtte opp. Streikebryternes navn ble slått opp i stavangeravisen 1. Mai, nå Rogalands Avis. Etter et møte i tekstilarbeiderforeningen på Ålgård neste dag, kunne avisen meddele følgende:

Det hersket en udmerket kampstemning i rækkerne paa Aalgaard.

Til tross for avisen 1. mai gjentatte agitasjon mot bedriftsledelsen, ble Aalgaard Tekstilarbeiderforening likevel nedlagt i løpet av høsten.^{xvi} Først i 1945 gjenoppstod den, i et nytt og bedre samarbeidsklima.^{xvii} Se for øvrig hele Øiumshaugens hovedfagsoppgave om arbeiderbevegelsen i Gjesdal her: [Vi kommer ikke med kugler og kanoner](#)

Sammenslåingen til DFU

I 1916 slo flere av de store innen ullvareproduksjon seg sammen til De Forenede Ullvarefabrikker. Grorud Textilfabriker i Oslo var i ferd med å bli kjøpt opp av et tysk firma. Dette var det flere som ville unngå. Dessuten lå de forskjellige fabrikkene i konkurranse med hverandre, og hadde hver sin administrasjon og hvert sitt salgsapparat.^{xix} Hva kunne man ikke få til ved å samarbeide? Fabrikkene på Ålgård og Figgjo hadde allerede gått sammen med Nydalens Fabrikker ved Åsen utenfor Trondheim, og nå kjøpte Aalgaards Uldvarefabrikker opp Hjula Væveris Klædefabrik og Grorud Textilfabriker i Oslo, samt Fredfoss Uldvarefabrik i Øvre Eiker. Sonderinger rundt samarbeid hadde pågått siden 1913.

*Staselig fane til lokal fagforening. Allerede ett år etter stiftelsen ble akkurat denne foreningen likevel oppløst.^{xviii} Senere oppstod nye foreninger. Legg merke til våpenskjoldet med det velkjente arbeiderslagordet «Arbeidere i alle Lande forener eder!»
Bilde: Ålgård Rotarys bildearkiv*

Ole Nielsen kjente til dem, men skal ha vært sterkt imot,^{xx} noe som muligens spilte inn når sammenslåingen ble formalisert nettopp i 1916, ett år etter Ole Nielsens død.

I statuttene for sammenslutningen ble det presisert at DFU var en fortsettelse av Aalgaards Uldvarefabrikker, og at hovedkvarteret skulle ligge i Kristiania.^{xxi} Nærmere bestemt i Grensen 16, der det lå fram til det ble flyttet til Ålgård i 1968.

*Fra 1916 til 1968 lå DFUs hovedkontor i en ærverdig bygård i Oslo. Fremdeles henger den gamle DFU-logoen over inngangspartiet i Grensen 16.
Bilder: 75 år i norsk tekstil og ØT*

Under er en oversikt over antall ansatte ved de forskjellige avdelingene fra 1920 til 1943. For å forstå tabellen, kan det være nyttig å vite at Ammerud var det samme som Grorud, og produserte de kjente Krull- og Nirvanamadrassene. Skauger var en underavdeling av Grorud/Ammerud som lå i nærheten av Drammen, mens Frysja var den delen av Hjula som gikk inn i DFU.

	1920	1930	1939	1943
Ålgård	246	268	325	241
Figgjo	91	114	128	88
Åsen	54	49	103	58
Frysja	152	106	137	119
Fredfoss	131	- (nedl.)	147	112
Ammerud	43	41	43	27
Skauger	41	48	-	-
I alt	758	626	883	645

Antall ansatte i DFU. Tabell fra s. 280 i jubileumsboka 75 ÅR I NORSK TEKSTIL

På det meste, omkring 1960, hadde sammenslutningen drøyt tusen ansatte på sine lønningslister^{xxii}, og var en tung aktør i norsk tekstilindustri.

Kristiansandsbaserte Mosvold drev varehus og møbelfabrikk i Addis Abebas hovedgate fra 1950 – 1975. Blant etioperne skal varehuset ha vært synonymt med kvalitet^{xxiii}. Kanskje ikke så rart siden madrassene ble levert av DFU? Her ser det ut som en last med Krull-madrasser er klar for utskipping fra DFUs avdeling på Ammerud i Oslo. Bilde: Ålgård Rotarys bildearkiv

Staselige DFU-bygninger på Fredfoss i Øvre Eiker. De sto lenge til forfall, men er nå konferansesenter. Bilde: fredfoss.no

Uniformsstoffer ble etter hvert et viktig produkt fra Ålgård. Selve kleskolleksjonen ble laget av «landets ledende skreddere og konfeksjonsfabrikanter», som det står i reklamen over. På Figgjo lagde man ferdige kolleksjoner, i mange år hovedsakelig badedrakter, men også fritidsklær. Bilder: Ålgård Rotarys bildearkiv

Til Ålgård igjen

Kort tid etter at hovedkontoret flyttet til Ålgård i 1968 ble 5000 nye kvadratmeter bygget. Det nye Veveriet sto klart i 1970, og størrelsen får man et godt inntrykk av om man tar en tur på Norwegian Outlet på Ålgård. Det er samme bygning, selv om både romløsning og veggflater er fornyet. Flere steder går vi fremdeles på det litt røffe betonggulvet fra den tiden tekstilarbeidere og gedigne automatiserte vevstoler rådet grunnen her.

Vevstoler av typen Sulzer i det nye veveriet fra 1970. Nå Norwegian Outlet. Bilde: Undheim/Vigesdal

Torleif Hogstad ved rennemaskinen i det nye Veveriet. Mange tråder å holde styr på! Bilde: Undheim/Vigesdal

Emil Gjesdal ved en Sulzer vevstol i det nye veveriet. På fritiden var han stedets fotograf. Bilde: Undheim/Vigesdal

Hele produksjonslinjen en gang på 1970-tallet. Nedover fra det gamle Veveriet ser vi Smiå, Appreturen, Udlahuset, Spinneriet og det nye veveriet fra 1970. Vis a vis det nye veveriet ser vi Hybelheimen, Folkets hus og Turnhallen fra 1896. Høsten 2000 åpnet ÅBOAS dørene på samme sted, og i samme farge. Appreturen ble revet i 2008 til fordel for blokkene i Elvegården. I dag finner vi Norwegian Outlet i det nye veveriet og innover i 1. etasje av Spinneriet. Før det Magneten kjøpesenter. Bilde: Ålgård Rotarys bildearkiv

Til venstre anlegget for rotasjonsfilmtrykk. Under rundstrikkemaskinene i det nye veveriet. Begge omtalt i Aftenbladets tilbakeblikk fra 1995 i faksimilen under.

Begge bilder: Undheim/Vigesdal

For 25 år siden – 22. april 1970

DFU 100 år

I morgen på De Forenede Ullvarefabrikkers jubileumsdag, åpner statssekretær Sverre Kongshavn selskapets nybygg på Ålgård der produksjonen nå er i gang på ett golv – og det golvet er nesten fem mål stort. Etterpå blir et nytt rotasjonsfilmtrykk anlegg startet opp i en annen bygning. Siden vil gjestene dra til Figgjo der det også er foretatt ombygginger, moderniseringer og installert en del nytt maskineri. I nybygget på Ålgård finnes landets største samling av helautomatiske vevemaskiner. Her er også en imponerende park helt nye rundstrikkemaskiner. De strikker blant annet dresstøyer. Ny teknikk gjør at man nå strikker mye av det som før ble vevd.

Kvalitetskontroll på Nuppen. Kari Hovland sjekker nyvevd stoff. Dersom det manglet en tråd, såkalt sleppskott, eller om det var ujevn tykkelse på tråder, ble disse byttet ut. Slik reduserte man feilvarer til et minimum. Her har Nuppen nylig flyttet fra 2. etasje i Appreturen til 1. etasje i Spinneriet. Bilde: Undheim/Vigesdal

Etter kontroll på Nuppen var det tid for varmebehandling i fikseringsmaskinen slik at drestøyene tålte strykejern. Martha Jordebekk tar en siste sjekk etter behandlingen. Bilde: Undheim/Vigesdal

Sy selv!

Med det nye veveriet åpnet det seg nye muligheter i det ærverdige veveriet fra 1898. Fabrikksalget som lå på det som nå er parkeringsplassen like ved, ble flyttet over til 2. etasje i Veveriet. Selv om det var gammelt, kunne Veveriet svinge opp med rundt 1000 kvadratmeter pr etasje, så dette var et fremskritt. Her etablerte man Sømsenter, og oppfordret folk til å sy selv. Det skulle ikke stå på stoff!

Fra Sømsenteret i Veveriet midt på 1970-tallet. Bilde: Undheim/Vigesdal

*Astrid Sofie Lima Høyland og Ulla Nilsen studerer stoff.
Kanskje var de inspirert av Sy selv - konkurransen i 1972?
Bilde: Undheim/Vigesdal*

dfu og **Husqvarna**

inviterer

til festlig show m/ mannequinoppvisning og stor sy-selv-konkurranse torsdag 4. mai kl. 18.30 i D.F.U.-Utsalget på Ålgård.

Konferansier: Knut Bjørnsen

★

SY SELV - konkurransen

Alle som liker å sy til seg selv og familien av våre stoffer håper vi vil komme med et (eller annet) plagg. Hvis De ikke ønsker å vise modellen selv så kan vi kanskje hjelpe Dem.

Plaggene må være innmeldt senest tirsdag 2. mai til D.F.U. Ålgård. Dommere blir publikum selv og Knut Bjørnsen.

Premieutdeling av Knut Bjørnsen i forbindelse med showet.

1. premie: kr. 300, 2. premie: kr. 200, 3. premie: kr. 100.

Med vennlig hilsen

dfu

Knut Bjørnsen og rundt 900 publikummere i andre etasje i Veveriet. Anledningen er Sy selv-konkurranse i 1972. Folk hadde levert inn egne kreasjoner, selvfølgelig sydd av stoff fra DFU. Juryen ble plukket ut fra publikum, og sitter ved catwalken med hvert sitt mentometer klare for mannekengoppvisning. Bilde: Eddie Vigeddal

Bo-Shop

DFU var store innen møbelstoffer og etter at Tolleiv Bjerkreim hadde besøkt IKEA i Stockholm i 1974, startet DFU Bo-Shop i 1. etasje. I tett samarbeid med Gjesdal Møbelfabrikk laget man nå byggesett i spon og tekstil. Flatpakket og med monteringsanvisning.

Bo-Shop i Veveriet midt på 1970-tallet. Nå er denne delen kommunestyresal. Bilde: Undheim/Vigesdal

Egen avdeling for furumøbler fikk man også etter hvert, og aktiv markedsføring trakk kunder fra hele regionen. Med utgangspunkt i virksomheten på Ålgård ble Sømsenter og Bo-Shop etablert en rekke steder i Norge, fra Mandal i sør til Bodø i nord.^{xxiv}

Reklamekampanje fra 1976. Bilde: ØT

DFU-Huset og DFU Møbler

I 1987 ble virksomheten i Veveriet skilt ut i et eget selskap kalt DFU-Huset. I 1993 flyttet de utsalget til Spinneriet - den eldste delen av det som nå er Norwegian Outlet. I 1996 gikk denne avleggeren av DFU konkurs, men ansatte tok over og med Helge Strand i spissen åpnet de i mars 1996 opp igjen i Krossensenteret ved Storahuset under navnet DFU-Møbler.

Betydningen av internasjonale forhold, inkludert en borgerkrig

At en i det hele tatt kom i gang med industriell bearbeiding av ull på Ålgård handlet ikke bare om råvarer og fossekraft, men også om internasjonale forhold. For eksempel den amerikanske borgerkrigen på 1860-tallet. Spinning, veving og strikking med ull foregikk fram til da i de tusen hjem. Det var rett og slett husflid. Den gryende norske tekstilindustrien var basert på bomull som råvare, og bomull ble hovedsakelig importert fra de amerikanske sørstatene hvor bomull ble produsert i store mengder med svært rimelig arbeidskraft. Eller for å si det som det var – ved hjelp av slaveri. Borgerkrigen satte en stopper for tilgangen på bomull, og her hjemme skjøt dermed behovet for ullprodukter i været. Skulle tekstilindustrien henge med, måtte den omstille seg. Dermed oppsto ullvarefabrikkene.^{xxv}

Svensk inspirasjon

Ole Nielsen fikk høre om systemet med leiespinning av svensk kramkarer, og det var til Sverige han dro for å kjøpe sitt første maskineri. Der fikk han også rekruttert ekspertisen han trengte for å kunne drive industrielt.

Tidlig import av ull

Fabrikkene var hele tiden utsatt for internasjonale konjunktursvingninger. Selv om fabrikkene på Ålgård ble bygget omtrent midt i landets viktigste sauedistrikt, måtte man allerede i 1882 begynne å importere ull. Den norske ullen var i groveste laget for finere stoffer,^{xxvi} og de internasjonale ullprisene ble dermed raskt en faktor man måtte ta hensyn til. Det samme gjaldt motenes skiftende luner.

«Fred er ei det beste, ...»

To verdenskriger og til og med Koreakrigen spilte også en rolle, og ikke nødvendigvis negativt. Første verdenskrig var faktisk en medvirkende årsak til sammenslutningen i 1916. Importen av ullvarer fra utlandet stanset, og ullvarefabrikkene her til lands hadde sin fulle hyre med dekke etterspørselen. Under slike forhold var det lett å samarbeide, samtidig som man forventet skjerpet konkurranse når krigen var slutt.^{xxvii} 1916 var derfor ikke et dumt tidspunkt å formalisere et samarbeid som ville medføre mer rasjonell drift for alle, samtidig som man sto sterkere overfor konkurranse fra utlandet når krigen en gang sluttet.

Arbeidere i alle land

Så må man ikke glemme fagbevegelsens internasjonale orientering. Den kommer tydelig til uttrykk på fanen til Aalgaard og Figgens Arbeiderforening som er avbildet tidligere i denne artikkelen.

Utenlandsk konkurranse

Konkurrerende import var et stadig tilbakevendende tema, og i en årsberetning uttrykkes det bekymring for billige utenlandske varer som stadig flommet inn på markedet. Årsberetningen er fra -94, og ikke 1994, som man kanskje skulle tro, men 1894. For å være nøyaktig sto det: - vort Marked fremdeles oversvømmes av Udlandets Overproduktion, der kastedes ind til Underpriser.^{xxviii} Det kan se ut til at utenlandsk konkurranse ikke et fenomen av nyere dato, men en faktor bedriftseiere har måttet forholde seg til gjennom hele industrihistorien. Noe som fordret nettopp nøkternheten og samfunnsansvaret som haugianeren Ole Nielsen er kjent for. Er det raske penger man er ute etter finnes det andre metoder. Dette fikk samfunnet på Ålgård erfare på 1980-tallet. For det var ikke nødvendigvis utenlandsk konkurranse som punkterte tekstilproduksjonen på Ålgård.

Fabrikken på Figgjo var viden kjent for sine badedrakter. Først i ull, senere i andre stoff. Mange av dem designet av Erika Heiberg. I 1981 var det slutt.^{xxix} Fremdeles kan man skimte firmalogoen høyt oppe i gavlen. Bilder: ØT

Snipp, snapp, snute...

Den industrielle revolusjon på Ålgård, og den rivende utviklingen som fulgte, var et eventyr. Noe som understrekes i Ålgårdssangen der vi synger om Espen Askeladd, et alter ego for Ole Nielsen. Han bygget stein på stein uten å ta seg vann over hodet. Utstyr ble gjerne kjøpt brukt og deler av overskuddet ble pløyd inn i lokalsamfunnet. Eventyret varte i godt over 100

år, men i jappetiden gikk det galt. Bergenske Investa hadde vært inne på eiersiden fra 1960-tallet, men i 1987 ble DFU med sine 90 ansatte på Ålgård solgt til kristiansandsfirmaet Remco AS. De hadde nylig kjøpt Sverre Mohn Postordre AS fra BikBok-gruppen, og flyttet postordren fra Bergen til Ålgård med lovnader om 100 nye arbeidsplasser. Remco AS gikk imidlertid konkurs, og Mohns postordre fulgte i dragsuget. Skifteretten ble involvert, og i Aftenbladet 25. mars 1988 kunne man lese følgende:

Opplysningene som kommer fram, vitner om vanskjøtsel og total mangel på ansvarlig forretningsdrift i selskapet som ble sett på som en ny giv for Ålgård og Gjesdal kommune. De mange arbeidsplassene som ble opprettet, varte ikke lenge, og Remco-æraen på Ålgård fikk en både brå og flau slutt.

Den tidligere eieren, Investa, endte så opp på eiersiden igjen med et mildt sagt slanket DFU. Historikeren Hallvard Nordås oppsummerer det slik i Gjesdal Bygdebok fra 1989:

På slutten av 1980-talet var det lite att av tekstilproduksjonen til DFU på Ålgård. Ekstra ille vart det etter at firmaet Remco AS kjøpte opp DFU. I 1987 tappa dette «jappefirmaet» - som snart gjekk konkurs - for millionverdiar. --- Nærmast vi oss endeleg punktum for Ole Nielsens livsverk på Ålgård?^{xxx}

Investa måtte selv gå til skifteretten i 1992, og bergenseren Erik Gams Steine kjøpte da Ålgårdsbedriften. Året etter avrundet man tekstilproduksjonen og fortsatte som salgsforetak innen markisestoff, uniformer og møbler. I siste liten sikret Gjesdal kommune og Jærmuseet filmopptak fra produksjonen. Fortid og nåtid ble dokumentert på en meget severdig film med det klingende navn *DFU 123 år*. Noe 125-årsjubileum å snakke om ble det aldri.

Slutt for DFU på Ålgård – alle 10 ansatte må gå

- var journalist Ole Sivertsens overskrift i Aftenbladet 21. mars 1997. Wenaas, en gigant innen arbeidstøy hadde kjøpt DFU og skulle flytte det meste til Måndalen utenfor Åndalsnes. Helt slutt ble det likevel ikke. Et lager for uniformer, blant annet til Posten, ble igjen noen år. Og møbelavdelingen fortsatte som eget foretak med utsalg i Krossensenteret.

DFU definitivt ute

- kunne Aftenbladet meddele 1. oktober 2003. I ingressen hadde journalist Viktor Klippen følgende lakoniske oppsummering av tekstiligigantens vekst og fall:

I sin tid gikk det en strøm av unge kvinner fra alle landets krokar og krinkler til Ålgård Uldvarefabrikker. I går forlot de to siste lokalet. Bygningen er nå til salgs.

Etter 133 år på Ålgård var det dermed slutt. De to siste som forlot lokalet var Synnøve Idland og Gry Tveit. Bygningen var Appreturen som ble revet 2008 og erstattet med blokkene som i dag er kjent som Elvegaarden. Mye av maskinparken ble solgt til utlandet. Tørkemaskinen som sto i Appreturen ble demontert og transportert til Portugal og flere av vevstolene ble solgt til Østerrike.^{xxxi}

Appreturen i Ole Nielsensvei ble revet i 2008, fem år etter at de to siste ansatte gikk ut dørene her i 2003. Nå står blokkene i Elvegaarden her. Bilde: Eddie Vigesdal

Gjesdal kommune mottok på 1990-tallet 10 000 gjenstander fra industrieventyret i gave.^{xxxii} Noe er utstilt i offentlige bygg, men en stor del støver ned i kjelleren på ÅBOAS og i magasinene til Jærmuseet. Bilde: ØT

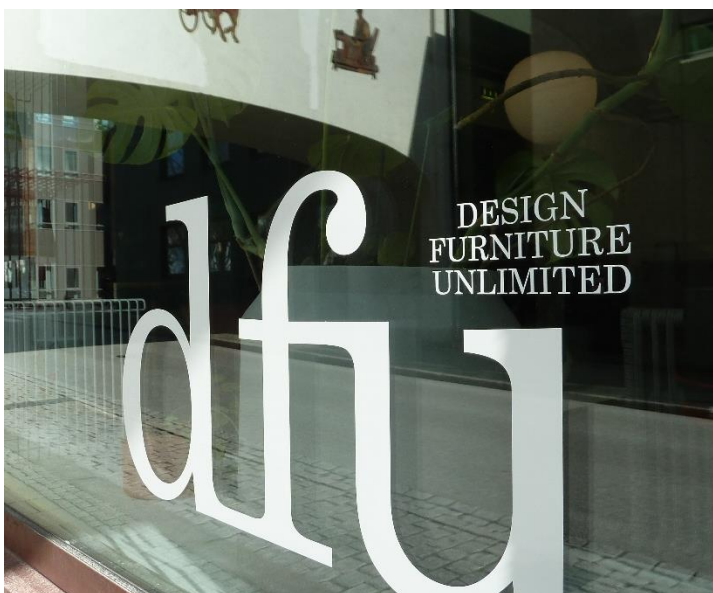

En livskraftig avlegger

Når det gjelder DFU-Møbler, tok Helge Strand butikken med seg inn i møbelkjeden Fagmøbler. De solgte møbler fra Krossensenteret ved Storahuset fra 1996 til 2005, da Bjarte Bergsagel og Tarald Svendsen kjøpte butikken. De drev ytterligere tre år på Ålgård, før de flyttet til Huset Vårt i Sandnes i 2008. DFU-navnet tok de med seg, men forkortelsen fikk ny betydning.

Ringen er sluttet

I tråd med vareutvalg i high-end segmentet, heter firmaet i dag Design Furniture Unlimited. Det holder til i ærverdige lokaler fra et annet stolt lokalt industrieventyr: Jonas Øglænd sin gamle sykkelfabrikk på Sandnes, nå kanskje bedre kjent som Huset Vårt. Men det er en annen historie...

*Møbel- og interiørbutikken DFU, med røtter i Ole Nielsens virksomhet, holder til i Huset Vårt i Sandnes. Tidligere var dette sykkelfabrikken til Jonas Øglænd. Portalen over Solaveien ble prydet med relieff av kunstneren Ståle Kyllingstad, som i likhet med DFU også har forbindelse til Gjesdal. Keramikkrelieffene viser ulike sider av næringslivet i Sandnes og ble montert i 1942.
Bilde: ØT*

Nå som en avlegger av Ole Nielsens virksomhet er tilbake i Sandnes - der han først startet med farging, og senere spinning og veving - kan vi kanskje driste oss til å si at ringen er sluttet? Uansett har DFU (Design Furniture Unlimited) en snart 150 år gammel historie på lager.

Arven

På Ålgård har vi minner. Massevis av minner - og mennesker, bygninger og anlegg som fremdeles kan fortelle om denne stolte perioden i norsk industri.

Bysten av Ole Nielsen ble avduket ved fabrikkens 50-årsjubileum i 1920^{xxxiii}. Jo Visdal regnes som en av våre fremste naturalistiske billedhuggere, og laget også busten av Johan Feyer i Egersund. Her fra en historisk vandring i 2016. Bilde: Eddie Vigedal

Noe er nevnt allerede, og noe kan du lese om andre steder. Gamle bygninger kan du fremdeles se når du går langs Ole Nielsens vei fra Storahuset til Ambassadør Ole Ålgårds plass. På biblioteket er det av bilder og modeller fra DFU-tiden, og bygningen er i seg selv et monument over tekstilindustrien. Mindre synlig, men like fullt en referanse til historien, er kumlokkene med edderkopper og vevmønsteret på torget. Og det er ikke tilfeldig at Ålgård Fotballklubb spiller i svart. I tillegg til å ordne fotballbane, var fabrikken behjelpelig med drakter. De ble produsert av fabrikkens restegarn, som var i alle regnbuens farger. For å gjøre en lang historie kort: en dose svart ble tilsatt i fargebadet. En rasjonell løsning som fungerte til alles tilfredsstillelse. Spesielt etter at man la til en smule grønn besetning.^{xxxiv}

*Tidlig drakt produsert på Ålgård, av restegarn som for enkelthets skyld ble farget svart. Til høyre Ullpokalen. Skjenket av Ole Nielsens barnebarn i Buenos Aires i 1947. Vunnet til odel og eie etter hjemmeseier over Mjøldalen i 1950, og står i dag på hedersplass i klubbhuset.
Begge bilder: Eddie Vigesdal*

Og går du inn på NAVs kontorer i det gamle Heradshuset, skal du se ned. Ikke forknytt og med lua i hånda, men for å se etter minnene innfelt i gulvene i trappeoppgangen. De ble gjenoppdaget under tykke lag med linoleum ved rehabiliteringen for en del år siden. Og hvem vet: kanskje er det mer å gjenoppdage fra denne stolte æraen i Ålgårds historie?

I gangene på NAV. Spinnekjerring og vevmønster innfelt i gulvet. DFU har virkelig satt sine spor på Ålgård! Begge bilder: ØT

Ørnulf Tendeland, 2018

Litteratur:

Nilssen, Sven: HISTORIEN OM EN NORSK FABRIK, Stavanger 1914 (Dreyer)
Erichsen, Egil Werner: 75 ÅR I NORSK TEKSTIL, Oslo 1947
Tønnessen, Joh. N.: OLE NIELSEN OG HANS SLEKT, Oslo 1953
DFU 100 år, Partner Oftedal Autorisert Reklamebyrå AS, Stavanger 1970
Nordås, Hallvard: GJESDAL BYGDEBOK 3, 1989
Øiumshaugen, Ivar: VI KOMMER IKKE MED KUGLER OG KANONER - Arbeiderbevegelsens framvekst og utvikling i Gjesdal før 1940, hovedfagsoppgave Universitetet i Bergen 1995
Ålgård Rotary: ÅLGÅRDS HISTORIE 1870 – 2007, 2009
Stavanger Aftenblads e-arkiv

Muntlige kilder:

Helge Strand
Maria Skansen
Eddie Vigesdal

Sluttnoter:

-
- ⁱ Historien om en norsk fabrikk, side 15
ⁱⁱ Historien om en norsk fabrikk, side 17
ⁱⁱⁱ 75 ÅR I NORSK TEKSTIL, side 55 - 56
^{iv} Historien om en norsk fabrikk, side 19
^v Historien om en norsk fabrikk, side 19
^{vi} Ole Nielsen og hans slekt, side 30
^{vii} Historien om en norsk fabrikk, side 26
^{viii} 75 ÅR I NORSK TEKSTIL, side 74
^{ix} 75 ÅR I NORSK TEKSTIL, side 86 - 95
^x 75 ÅR I NORSK TEKSTIL, side 99
^{xi} 75 ÅR I NORSK TEKSTIL, side 115
^{xii} Gjesdalkompaniet, side 2, Torjus Sivertsen 1984
^{xiii} Krigen i Norge, side 21
^{xiv} Ivar Øiumshaugen i hovedoppgaven Vi kommer ikke med Kugler og kanoner, side 123
^{xv} Ivar Øiumshaugen i hovedoppgaven Vi kommer ikke med Kugler og kanoner, side 101
^{xvi} Ivar Øiumshaugen i hovedoppgaven Vi kommer ikke med Kugler og kanoner, side 98
^{xvii} Gjesdal Bygdebok 3, side 82 og 302
^{xviii} Ivar Øiumshaugen i hovedoppgaven Vi kommer ikke med Kugler og kanoner, side 86
^{xix} 75 ÅR I NORSK TEKSTIL, side 234
^{xx} Ole Nielsen og hans slekt, side 38
^{xxi} 75 ÅR I NORSK TEKSTIL, side 239 og 240
^{xxii} DFU 100 ÅR, side 30
^{xxiii} Einar Lunde i boka Paradisveien – Dramatiske år i Afrika, 1995
^{xxiv} Ålgårds Historie 1870 – 2007, side 34 - 36
^{xxv} 75 ÅR I NORSK TEKSTIL, side 11
^{xxvi} DFU 100 ÅR, side 9
^{xxvii} 75 ÅR I NORSK TEKSTIL, side 234
^{xxviii} 75 ÅR I NORSK TEKSTIL, side 98
^{xxix} Stavanger Aftenblad 21.10.81, side 11
^{xxx} Gjesdal Bygdebok 3, side 304
^{xxxi} Stavanger Aftenblad 13.11.93, side 9
^{xxxii} Stavanger Aftenblad 04.12.98, side 38
^{xxxiii} 75 ÅR I NORSK TEKSTIL, SIDE 83
^{xxxivxxxiv} Eddie Vigesdal, etter info fra Tolleiv Bjerkreim